

Fata Ildikó, Veresné Valentinyi Klára (szerk.)

Szaknyelv és szakfordítás Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról

(Gödöllő: Szent István Egyetem, 2015. 141 pp. ISSN:1587-4389)

Szegh Henriett

E-mail: laparisienne.gov@gmail.com

A Gödöllői Szent István Egyetemen immár hagyománynak számít a szakfordító szakmai nap megrendezése, ahova minden évben várják az érdeklődő fordítókat, tolmácsokat, kutatókat, valamint a fordítóirodák képviselőit. A konferencián elhangzott előadások írott változatát az Egyetem Társadalomtudományi és Tanárképző Intézetének kiadványa, a *Szaknyelv és Szakfordítás* (SzaSza) című évente megjelenő tematikus folyóirat tartalmazza. A sorozat szerkesztői Fata Ildikó egyetemi adjunktus és Veresné Valentinyi Klára egyetemi docens, a Szent István Egyetem szakfordítóképzésének szakfelelőse. Az első szám 1999–2000-ben jelent meg, azóta 12 kötet látott napvilágot. 2007-ben nem jelent meg a folyóirat, három kötet pedig két egymást követő év cikkanyagát tartalmazza. A megjelent kötetek összesen 17 témakörben 124 magyar, angol és német nyelven írt, a szaknyelvtanítás és szakfordítóképzés gyakorlati kérdéseit tárgyaló cikket tartalmaznak.

Az idei kiadvány szerkesztői előszava röviden ismerteti a terminológiának szentelt kötet felépítését. A könyv első része a terminológia oktatásáról, második része a terminológia-menedzsmentről, harmadik része a könyvtári adatbázisokról, negyedik része a SZIE szakfordítás-oktatási gyakorlatáról szól.

A következőkben az első három fejezetből egy-egy cikk részletesebb bemutatására kerül sor. Fóris Ágota az *Osztályozási módszerek a terminológiában és ezek oktatási vonatkozásai* című cikkének bevezetőjében a nyelv társadalomban betöltött szerepét hangsúlyozza. Napjaink automatizált világában az információ gyors és hatékony feldolgozása már-már létfontosságú, így nem meglepő, hogy a kommunikáció megkönnyítését különböző nyelvészeti ágak, többek között a fordítástudomány, a lexikográfia, a terminológia és a nyelvtechnológia is kiemelt feladatként kezelik. Számítógépes nyelvészeti projektek futnak, terminológiai munkák folynak, a kultúrák különbségeiről és ezek nyelvi vonatkozásairól számos tanulmány jelenik meg. A kultúrák és nyelvek különbözősége a kultúrákhoz kötődő fogalmi rendszerek és a nyelvekhez kötődő terminológiai rendszerek különbözőségét vonja maga után. Nap mint nap rengeteg új fogalom és terminus keletkezik, melyeket az átláthatóság érdekében logikus elvek és szempontok alapján kell csoportosítani. A csoportosítás vagy más néven osztályozás, rendszerezés vagy kategorizáció során használt eljárás az absztrakció,

azaz az elemek lényeges és lényegtelen tulajdonságainak elválasztása, előbbieket kiemelés és az utóbbiak figyelmen kívül hagyása.

A fogalmak osztályozását a szemantika különböző irányzatai eltérő módszerekkel végzik. A strukturális szemantika mátrix segítségével definiálja a fogalom legfontosabb jellemzőit. Ez alapján egyértelműen eldönthető, hogy az adott fogalom beletartozik-e egy halmazba vagy sem. A kognitív szemantika a prototípus-elmélet szerint rendszerez, azaz egy elem akkor is beletartozhat egy kategóriába, ha nem minden kritériumnak felel meg. A terminológiai osztályozásnak szintén különböző megközelítései lehetségesek. A hagyományos wüsteri terminológián szerint a terminusok rendszerezésének első lépése a kiválasztás, azaz a terminológiai feldolgozásra szánt tudományág kulcsfogalmainak összegyűjtése, majd intenzionális vagy extenzionális definícióval történő meghatározása. Ezt követi a fogalmak összehasonlítása, valamint más fogalmakkal való terminológiai összefüggésüknek és ezáltal terminológiai helyüknek megállapítása. Egy terminus csak egy fogalomhoz tartozhat, a köztük lévő kapcsolat önkényes.

A Temmerman-féle szociokognitív terminológia, a fentiekkel ellentétben, nem fogalmakból, hanem úgynevezett megértésegységekből indul ki és kognitív modellek alapján működik. A megértésegység típusa és a kommunikációs szituációban részt vevő feladó és befogadó képzettsége határozza meg, hogy a definíció megalkotásánál mit tekintünk fő és mellékes tulajdonságnak. A megértésben hangsúlyos szerepet játszik a szinonímia és a poliszémia, a terminusok pedig motiváltak. A cikk utolsó része a terminológiai osztályozás oktatási vonatkozásait tárgyalja. Az elmúlt évtizedekben az emberi kommunikáció formái igencsak megváltoztak. Ma már szinte minden elektronikusan, számítógépek segítségével történik. Minél rövidebb idő alatt minél több információ elérhetőségét kell biztosítani, ehhez azonban elengedhetetlen a fogalmi-terminológiai hálózatok összehangolása. Ezt a feladatot ma már nem egyetlen szakterület végzi, hanem interdiszciplináris terminológiai műhelyek, hiszen a terminológiai adatbázisok már nem csak egy, de több tárgykör, tudomány igényeit is ki kell elégítsék. A gyakorlat változása, az elméleti kutatások számának növekedése, valamint a folyamatosan bővülő terminológiai rendszerek kiépítésének szükségessége Magyarországon is megalapozta és elengedhetetlenné tette az egyetemi szintű terminológiai képzést. Az új szak indulásáról Fóris 2012-es *Terminológusok képzése – A terminológiai mesterképzés elindulása* című cikke szolgál hasznos információkkal.

A szakfordítói munka szervezésének válaszai a gyorsuló műszaki fejlesztés kihívásaira című cikk szerzője Demeczky Jenő, az IBM magyarországi munkatársa. A nagyon érdekes, 20 év tapasztalata alapján íródott, hasznos gyakorlati információkat is tartalmazó tanulmány a terminológiakezelés fontosságát hangsúlyozza, és sorra veszi azokat a kihívásokat, amelyekkel az IBM-termékek honosítását végző fordítóközpontoknak szembe kell nézniük munkájuk során. Az IBM szoftvereladásból származó bevételének több mint fele honosított termékek árából adódik össze. Ezt alátámasztandó, egy 2014-ben készült felmérés eredményei is azt mutatják, hogy az internetes vásárlók több mint 50%-a csak és kizárólag olyan online felületeken vásárol, amelyek anyanyelvén tájékoztatják a termékekről és a vásárlás feltételeiről.

A kiadói és honosítási munka első kihívását a szoftvertermékek kibocsátási gyakorisága jelenti, mely a 90-es évekhez képest 20-szorosára nőtt. Ennek oka egyértelműen a fokozódó piaci verseny. A nagyléptű változások a terminológia-kezelésre is hatással vannak. Manapság már csak néhány nap áll a szakemberek rendelkezésére, hogy a frissített verzió addig ismeretlen szakszavainak célnyelvi megfelelőit előkészítsék a szakfordítók részére, ezért mindig elérhető, folyamatosan karbantartott adatbázisokra van szükségük. A második kihívás az újrahasznosított arány növekedése. Minél ritkábban dob piacra frissített változatot egy szoftvergyártó, az annál nagyobb arányban, akár 50–60%-ban tartalmaz új vagy módosított szöveget az előzőhöz képest. Folyamatos frissítésekkel ez az arány alig éri el a néhány százalékot. Ilyenkor már szinte szó- vagy sorszám alapján számlázható fordítási díj sincs. A harmadik kihívás a gépi előfordítás. Csak egyedileg betanított gépi fordítói alrendszerek képesek utólagos javításra alkalmas eredményeket produkálni. A szerző felhívja az olvasó figyelmét arra, hogy gépi előfordítás által keletkezett szövegek esetén nem árt, ha a végfelhasználó tisztában van az alkalmazott megoldás lehetséges hibáival és ennek tudatában használja az eredményeket, majd egy táblázatban szemlélteti is egy fordítóiroda és az IBM gépi előfordításainak tényleges hasznosíthatóságát.

A szerző pontról pontra végighalad azokon a kérdéseken, melyeket egy terminológiai rendszer bevezetése előtt feltétlenül meg kell válaszolni. A jövőbeni felhasználónak tisztában kell lennie a különböző típusú rendszerek előnyeivel és hátrányaival. Forrásnyelvi vagy célnyelvi, nyitott vagy visszacsatolt, szakaszos vagy folyamatos működésű, belső vagy külső elérésű, kézi vezérlésű vagy eseményvezérelt, esetleg saját fejlesztésű vagy bérelt terminológiakezelő rendszert használjon? A cikkben a szerző a terminológiakezelés gyakorlati hasznával és költségeivel is foglalkozik. Ha egy vállalkozás bevételeinek nagy része külföldi eladásokból származik, melynek során nagy mennyiségű információt kell a leendő vásárlók részére továbbítani, ott a pontos terminushasználat érdekében kifejezetten ajánlott terminológiakezelő rendszer használata. A vevők már a termék bemutatókban felismerik szakterületük kulcsfogalmait, és tovább érdeklődnek a termék iránt. A rendszer használata javítja továbbá a vállalat képét, hisz jól szervezett, egységes céget mutat a vásárlók számára, valamint elősegíti újabb üzletek megszerzését, azaz növeli a vállalat bevételeit, és nem utolsósorban a terminológiakezelés részeként létrejött terminológiai adatbázisok, szótárak révén növeli a fordítás hatékonyságát és minőségét, egyúttal csökkenti a következtetlen és pontatlan terminushasználat miatti javítások költségeit. A terminológiakezelés költségei különbözőek attól függően, hogy bérelt rendszert használunk, vagy saját megvalósításon gondolkozunk. Bérelt rendszer esetén a legfontosabb szempont, hogy a választott megoldás a legteljesebb mértékben kielégítse a vállalkozás tevékenységi köréből származó elvárásokat, mindezt természetesen a lehető legköltséghatékonyabb módon. A saját fejlesztésnél mindenképpen számolnunk kell egy egyszeri tervezési költséggel. Erre érdemes költeni és a munkára a legjobb szakembereket szerződtetni, hiszen ez határozza meg a rendszer későbbi bővíthetőségét.

Egyik megoldásnál sem szabad figyelmen kívül hagyni sem a képzés költségeit, sem a szolgáltató személyzet munkabérét, valamint azt sem, hogy egy új

munkafolyamat beépítése egy már meglévő és működő rendszerbe kezdetben hatékonyságcsökkenést okozhat. A cikk utolsó részében a szerző a terminológiai munka lépéseit mutatja be a megrendeléstől egészen a gépi fordítás elkészültéig. A honosítási munkákat az IBM belső hálózatának honlapján lehet megrendelni. Itt az érdeklődő további hasznos információkat kap a várható költségeket és az elkészítés határidejét illetően. A megrendelés véglegesítését követően a honosítási folyamat minden lépése online irányítható az összes, projektben részt vevő szereplő számára. A terminológiai munka első lépéseként az IBM terminuskivonatoló programja kiválogatja a honosítandó termék kulcsfogalmait a forrásnyelvi szövegekből. Az így létrejött terminuslistát manuálisan „megtisztítják”, majd célnyelvenként eltérő tartalmú álkétnyelvű szövszedeteket készítenek a célnyelvi terminológusok számára, akik egy sajátos jelölőnyelvet használva, termékspecifikus terminológiai szótárakba írják be a célnyelvi megfelelőket. A kétnyelvű terminológiai szótárak szintaktikai ellenőrzésen mennek keresztül, majd az IBM terminológiai adatbázis-kezelő szoftvere beemeli őket a vállalat többnyelvű terminológiai adatbázisába. Innen különböző szempontok alapján exportálhatunk szakszótárakat. A fordítandó szövegeket tartalmazó mappához csatolják az IBM saját gépi előfordítójának javaslatait tartalmazó fordítási memóriákat. A fordítási munkák végeztével a mappákból kiemelik a fordítási folyamat során naplózott adatokat, és ezek segítségével elkészítik a gépi előfordítás minősítését.

Faludi Andrea *Könyvtári adatbázisok a fordítás szolgálatában* című cikke a fordítástámogató adatbázisok egy speciális csoportját, a könyvtári adatbázisokat mutatja be a fordítási folyamatban való használhatóságuk szempontjából. A bevezetés szinte az alapoktól indulva először a fordítói segédeszközök különböző típusait ismerteti, melyek lehetnek nyomtatottak, azon belül egy-, két- vagy többnyelvűek illetve szójegyzék jellegű, hagyományos szerkezetű vagy részletes meghatározást adó kiadványok, és lehetnek elektronikusak, offline és online szótárak vagy egyszerű, esetleg összetett terminológiai adatbázisok. A szerző véleménye szerint mind közül egyértelműen ez utóbbiak, a terminológiai adatbázisok szolgáltatják a legmegbízhatóbb információkat a felhasználók számára. A következőkben a szerző a könyvtárak szerepének változásának szükségességére hívja fel a figyelmet. A hagyományos könyvtári szolgáltatások már nem elegendőek a mai modern igények kielégítésére. Az 1997. évi CXL. törvény kimondja, hogy a klasszikus könyvtári feladatok információs tartalmak szolgáltatásával kell kiegészülnenek, ennek eszközei pedig az online adatbázisok.

Könyvtári adatbázisnak hívunk minden olyan adatbázist, amelyet könyvtár készített vagy azon keresztül érhető el. Vannak referenz adatbázisok, ezek a bibliográfiai és forrástájékoztató adatbázisok összességét jelentik, valamint az elsődleges adat- vagy információforrások, ide tartoznak az egynyelvű, többnyelvű, párhuzamos vagy összehasonlító korpuszok. Ez utóbbira példa az EBSCO könyvtári adatbázis, mely a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtáron keresztül ingyenesen elérhető. Az EBSCO több ezer friss és archív folyóiratot tartalmaz és egyszerre több adatbázisban keres. A keresés különböző szempontok szerint szűkíthető: szakterületek alapján, csak teljes szövegek között, csak lektorált szövegekben, konkrét címre. A találatokat relevancia szerint rangsorolja. Külön ér-

dekesség, hogy a nagy nyelvek mellett kisebb nyelveken, akár provanszál, ewe, észak-amerikai indián nyelveken is elérhetőek szakmai tanulmányok. Szakfordító hallgatóknak, terminológusoknak praktikus segítség lehet terminusjelöltek ellenőrzésére, definíció keresésére.

A cikkben részletesen tárgyalt másik adatbázistípus a tezaurusz. Az előre strukturált adatbázis szerkesztése a világ minden táján az ISO 2788:1986 szabvány előírásai szerint történik, ami lehetővé teszi a különböző rendszerek automatikus harmonizációját. A tezauruszok egyik fajtája az információkereső tezaurusz. Ez egy összetett szótár, mely adott szakterület fogalmait írja le természetes nyelven, és feltünteti a legfontosabb logikai, fogalmi összefüggéseket. Magyarországon az elmúlt 45 évben, kb. 50 tezaurusz készült (*Általános műszaki fogalmak tezaurusza* 1–3., *Földtani Tezaurusz*, *Számítástechnikai fogalmak tezaurusza*), de közülük sajnos csak néhány érhető el gépi adathordozón vagy hálózaton. Az internet fejlődésének köszönhetően megjelent és a nyomtatott változat mellett egyre nagyobb figyelmet kap a tezauruszok másik fajtája, a webes tezauruszok is.

A tanulmány ezután az Országos Széchényi Könyvtár és a közművelődési könyvtárak egyetemes, átfogó tezauruszát, a Köztauruszt mutatja be. A Köztauruszt dokumentumok tartalmi feltárásának és keresésének megkönnyítésére hozták létre. Elsősorban műszaki, gazdasági, mezőgazdasági, természet- és társadalomtudományi szakkifejezéseket, valamint dokumentumtípusra vonatkozó kifejezéseket tartalmaz. A Köztaurusz éppúgy, mint a korábban bemutatott EBSCO, online mindenki által ingyenesen elérhető. Közérthető, gyorsan kereshetünk benne terminusokra, szinonimákra, hiponimákra, hiperonimákra. Egyszerű használatát a szerző két példán keresztül bizonyítja.

Jelen recenzió az első három fejezetből egy-egy cikket kiválasztva és összefoglalva ajánlja a teljes tanulmánykötetet a (szak)fordító hallgatók és oktatók, valamint a terminológia iránt érdeklődők szíves figyelmébe. A tanulmányokat kiváló, nagy tapasztalattal rendelkező elméleti és gyakorlati szakemberek jegyzik, a cikkek mindegyike praktikus tanácsokat és érdekes, értékes információkat ad, az irodalomjegyzékek pedig számtalan, a témát bővebben, esetleg más szempontok alapján körbejáró magyar és idegen nyelvű könyvet kínálnak további olvasásra.